

KRIMINOLOGISKA INSTITUTIONEN

Obligatorisk halvtidsfrigivning

En studie av argumenten i debatten kring halvtidsreformen år 1983

C- uppsats i kriminologi
Höstterminen 1999
Susanne Axbom

SAMMANFATTNING

Den första juli 1983 genomfördes den s.k. halvtidsreformen vilken innebar att alla in- tagna med strafftider över fyra månader skulle villkorligt frigets efter att ha avtjänat hal- va strafftiden i anstalt. Syftet med uppsatsen är belysa den debatt som fördes kring infö- randet av den obligatoriska halvtidsfrigivningen.

I debatten kan sex typer av argument skönjas, de *för* kallas här humanitära och ekono- miska argument, och de *emot* kallas rättvise-, preventions- och rehabiliteringsargument samt konstitutionella argument. *Humanitära argument* hävdar bl.a. att reformen skulle minska fängelsestraffets skadeverkningar samt öka förutsebarheten och rättssäkerheten genom större enhetlighet i tillämpningen. Med *ekonomiska argument* hävdas att refor- men skulle innebära minskad beläggning vid kriminalvårdsanstalterna vilket skulle leda till betydande ekonomiska besparingar. Med *rättviseargument* hänvisas bl.a. till det all- männa rättsmedvetandet och principerna om förutsebarhet och proportionalitet i straff- mätningen. *Preventionsargument* hänvisar till allmänpreventionen och menar att för att hotet om straff skall framstå som reellt får inte generella straffminskningar genomföras. *Rehabiliteringsargument* används emot obligatorisk villkorlig frigivning då institutet bör vara ett instrument för att främja gott uppförande i anstalt. *Konstitutionella argu- mentet* hävdar att reformen hotar uppdelningen i politisk och rättsskipande nivå.

Tretton aktörer kan urskiljas i den parlamentariska debatten och i den i media. En av dessa återfinns i båda kategorierna. Aktörerna i den parlamentariska debatten är fängel- sestraffkommittén, regeringen, justitiekammaren och Brottsförebyggande rådet (BRÅ), vänsterpartiet kommunisterna samt riksdagsledamöterna Allan Ekström och Bertil Lid- gard m.fl. från moderaterna och Ivan Svanström m.fl. och Karin Söder m.fl. från cen- tern. Debatten i media består av ett fåtal artiklar i Svenska Dagbladet. De moderata riks- dagsledamöterna Allan Ekström och Håkan Winberg publicerade en respektive två ar- tiklar emot halvtidsfrigivningen och dåvarande justitieministern Ove Rainer en artikel för. I de övriga tre rikstäckande tidningarna, Dagens Nyheter, Aftonbladet och Expres- sen, publicerades inga för uppsatsen relevanta artiklar.

Vad gäller hänvisningar till vetenskapliga fakta eller undersökningar är den enda aktör som åberopar fakta som stöd för sitt argument den som hävdar det ekonomiska argu- mentet. I övrigt har inga hänvisningar gjorts till vetenskapliga fakta eller undersökningar som stöd för argumenten.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SAMMANFATTNING

1.	INLEDNING	1
1.1.	Syfte och frågeställningar	2
1.2.	Metod	2
1.3.	Avgränsning och material	2
1.4.	Kort disposition	4
2.	BEGREPP OCH KRIMINALPOLITIK	5
2.1.	Straffrättsliga teorier	5
2.1.1.	Absoluta teorier	5
2.1.1.1.	Nyclassicism	5
2.1.2.	Relativa teorier (preventionsteorierna)	6
2.1.2.1.	Allmänprevention	6
2.1.2.2.	Individualprevention (behandlingstanken)	7
2.2.	Kriminalpolitik	8
2.2.1.	Kort kriminalpolitisk historik	9
3.	VILLKORLIG FRIGIVNING - LAGREGLER OCH PRAXIS	11
3.1.	Villkorlig frigivning fram till år 1983	11
3.2.	Halvtidsreformen	14
3.3.	Halvtidsfrigivningens avskaffande år 1993	18
4.	DEBATTEN KRING OBLIGATORISK HALVTIDSFRIGIVNING	19
4.1.	För obligatorisk halvtidsfrigivning	19
4.1.1.	Humanitära argument	19
4.1.2.	Ekonomiska argument	21
4.2.	Emot obligatorisk halvtidsfrigivning	21
4.2.1.	Rättviseargument	21
4.2.2.	Preventionsargument	25
4.2.3.	Rehabiliteringsargument	26
4.2.4.	Konstitutionellt argument	26
4.3.	Sammanställning av inställning efter typ av argument	27
4.4.	Den parlamentariska debatten	27
4.5.	Debatten i media	28
4.6.	Sammanställning av argumenten efter aktör	29
4.7.	Aktörernas belägg för sina argument	29
5.	KONKLUSION OCH KOMMENTARER	31
6.	LITTERATUR/KÄLLHÄNVISNINGAR	35

Visan om lag och rätt

En lag är stor och väldig
och svår att hitta på
och dom som skriver lagar är ofta ganska små.
Men om man aldrig nånsin har haft en lag förut
så kan man inte veta hur lagen skall se ut,
och man kan inte veta hur lagen skall se ut.
(Tove Jansson)

1. INLEDNING

Institutet villkorlig frigivning har funnits i svensk rätt sedan år 1906 och har under åren genomgått ett flertal förändringar bl.a. vad gäller den tid som minst skall ha avtjänats i anstalt innan den dömde skall få komma i åtnjutande av villkorlig frigivning. Reglerna för den villkorliga frigivningen har också växlat mellan att vara obligatoriska och fakultativa, d.v.s. kräva prövning i varje enskilt fall. Det har också vid olika tidpunkter diskuterats huruvida institutet har någon plats i det svenska rättsväsendet överhuvudtaget.

År 1983 genomförde den dåvarande socialdemokratiska regeringen den reform av institutet villkorlig frigivning som även kallades halvtidsreformen. Denna reform innebar att, med vissa undantag, intagna med strafftider över fyra månader skulle villkorligt frigges efter det att halva strafftiden avtjänats i anstalt istället för som tidigare två tredjedelar. Dessa regler gjordes obligatoriska med få och i lag reglerade undantag. Redan efter tio år, 1993, avskaffade dock den dåvarande borgerliga regeringen systemet med obligatorisk halvtidsfrigivning. Systemet hade under lång tid kritiserats av kanske främst de bor-

gerliga partierna, men arbetet som syftade till dess avskaffande påbörjades redan under socialdemokraternas regeringsperiod.¹

1.1. Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att belysa den debatt som fördes kring införandet av obligatorisk halvtidsfrigivning, den s.k. halvtidsreformen. För att uppnå detta mål skall nedanstående frågor besvaras:

- Vilka huvudsakliga argument fördes fram i den offentliga debatten kring den obligatoriska halvtidsfrigivningen, för respektive emot?
- Vilka var huvudaktörerna i debatten, d.v.s. vilka var det som framförde de ovan nämnda argumenten?
- Vilka fakta, om några, har åberopats som stöd för argumenten?

1.2. Metod

För att uppnå syftet har en deskriptiv och jämförande granskning gjorts av de argument som förts fram i debatten kring halvtidsreformens vara eller icke vara. Den metod som här används är av kvalitativ karaktär. De olika argumenten har delats in i sex olika grupper tillsammans med förtydligande exempel på hur argumentet använts i debatten. Argumenten *för* obligatorisk halvtidsfrigivning kallas här humanitära och ekonomiska argument, och argumenten *emot* kallas rättvise-, preventions- och rehabiliteringsargument samt konstitutionellt argument. Dessa argument har sedan sammanställts i tabeller för att överskådligt visa svaren på ovanstående frågor.

1.3. Avgränsning och material

Uppsatsens material är främst baserat på riksdagstrycket, såsom motioner, propositioner, utskottsbetänkanden och statens offentliga utredningar (SOU). Ledare och debattartiklar har dessutom sökts i de fyra rikstäckande tidningarna Svenska Dagbladet (SvD), Dagens

---

¹ Sverige hade en borgerlig regering under åren 1976-1982, därefter tog en socialdemokratisk regering vid. Under åren 1991-1994 hade Sverige åter en borgerlig regering.

Nyheter (DN), Expressen (EXPR) och Aftonbladet (AB). De aktörer och argument som förekommer i uppsatsen är hämtade ur ovannämnda material.

För riksdagstryck och debattartiklar har sökningar gjorts tillbaka till år 1977. Det var då BRÅ-rapporten Nytt straffsystem – Idéer och förslag² kom ut som först föreslog att villkorlig frigivning, om institutet alls skulle behållas, skulle kunna ske redan efter halva strafftiden. Sökning har sedan gjorts fram till 1 juli 1983 då den s.k. halvtidsreformen genomfördes. För att få fram det material som är hämtat ur riksdagstrycket användes sökordet *villkorlig frigivning* i riksdagstryckets register. Vad gäller ledare och debattartiklar har dessa sökts genom Stockholms universitetsbiblioteks Artikelsök³ i vilken sökningen utökades med flera sökbegrepp. Detta gjordes för att få en så bred täckning av artiklar som möjligt då sökordet *villkorlig frigivning* endast gav 6 träffar! Ingen av dessa var emellertid relevant varför sökning även gjorts på orden *kriminalpolitik* (215 träffar), *halvtidsfrigivning* (2 träffar), *halvtidsreformen* (2 träffar), *fängelsestraff* (105 träffar), *kriminalvård* (705 träffar), *fångvård* (93 träffar) samt *straff* (284 träffar). Antalet artiklar som påträffats vid sökning av respektive ord har således varierat starkt. Av dessa är det dock förvånansvärt få som varit relevanta för denna uppsats, antingen för att de låg utanför den tidsmässiga ramen för uppsatsen eller så gällde de alls inte halvtidsreformen. En och samma artikel kunde också dyka upp under flera sökord. För artiklar före år 1979 har sökning gjorts i Svenska tidningar – Register över tidningsartiklar och recensioner på sökordet *rättsvetenskap*, vilket gav 101 träffar för år 1977 och 58 för år 1978. Även där visade sig emellertid det stora flertalet vara irrelevanta för denna uppsats.

För att inte materialet skulle bli alltför omfattande har interpellationer och enkla frågor uteslutits från uppsatsen. Av samma anledning har yttranden från de olika remissinstanserna valts bort. Det faller heller inte inom ramen för denna uppsats att pröva hållbarheten i de argument som förts fram av aktörerna. Ingen jämförelse har gjorts med andra länder, det skall dock påpekas att villkorlig frigivning ingalunda är ett typiskt svenskt fenomen, vilket det i debatten ibland givits intryck av att vara.

---

² BRÅ-rapport 1997:7.

³ Innehåller register över svenska tidningsartiklar från 1979.

Det skall samtidigt påpekas att en del av de argument som används mot den obligatoriska halvtidsfrigivningen även används som argument mot institutet villkorlig frigivning per se. Det kan också vara av vikt att påpeka att begreppen *förutsebarhet* och *förutsägbarhet* tycks ha använts synonymt av motionärer och föredragande statsråd i propositionerna. I uppsatsen förekommer dock endast begreppet *förutsebarhet* om det inte gäller direkta citat.

1.4. Kort disposition

Uppsatsen är uppdelad i tre delar. I första delen, **kapitel 2** och **3**, ges en teoretisk bakgrund. I **kapitel 2** presenteras kortfattat de absoluta och relativa straffrättsteorierna, nyklassicismen och behandlingstanken, preventionsteorierna samt begreppet kriminalpolitik. Därefter ges en mycket kortfattad historisk beskrivning av den kriminalpolitiska utvecklingen i Sverige under 1900-talet. I **kapitel 3** redovisas lagregler och praxis för institutet villkorlig frigivning. Kapitlet är uppdelat i tre delar med regler och praxis från 1906, då institutet infördes i svensk rätt, fram till halvtidsreformen med de nya reglerna som gällde för den obligatoriska halvtidsfrigivningen. Därefter ett avsnitt om halvtidsfrigivningens avskaffande år 1993. I uppsatsens andra del, **kapitel 4**, återfinns den empiriska undersökningen med genomgång och diskussion kring argumenten, aktörerna och de fakta och belegg aktörerna stödjer sina argument på. I uppsatsens tredje del, **kapitel 5**, knyts uppsatsen ihop med författarens egna slutsatser och kommentarer.

2. BEGREPP OCH KRIMINALPOLITIK

I detta avsnitt presenteras några begrepp som utgör uppsatsens teoretiska bakgrund. Därefter ges en mycket kortfattad historisk beskrivning av den kriminalpolitiska utvecklingen i Sverige under 1900-talet.

2.1. Straffrättsliga teorier

De straffrättsliga teorierna behandlar frågor om varför och hur man skall använda straff. Dessa kan delas in i absoluta och relativa straffteorier. Den vanligaste absoluta teorin är vedergällningsteorin. De relativa straffteorierna kan delas in i allmän- respektive individualpreventiva teorier vilka i sin tur kan delas in i olika undergrupper. Till de allmänpreventiva teorierna hör avskräckningsteorin och moralbildningsteorin. Individualpreventiva teorier kan delas in i tre kategorier: förbättring (rehabilitering), avskräckning och oskadliggörande (inkapacitering) (Elwing, Wallén och Aspelin 1989, s. 12ff).

2.1.1. Absoluta teorier

Enligt absoluta straffteorier är straffet ett mål i sig och en nödvändig följd av att ett brott blivit begånget. Straffet syftar således inte till att förhindra eventuella framtida brott. Vedergällningsteorin ser straffet som en rättvis hämnd för det begångna brottet (Elwing, Wallén och Aspelin 1989, s. 12ff, se även BRÅ-rapport 1977:7).

2.1.1.1. Nyklassicism

Nyklassicismen härstammar från den klassiska straffrättsskolan från början av 1800-talet som betonade att straffet skulle ”vara bestämt i lag på förhand och stå i ett visst förhållande till brottet” (Heckscher m.fl. 1980, s. 9). Den nyklassiska teorin sätter brottet i centrum istället för gärningsmannen, d.v.s. det är brottet i sig och dess straffvärde som skall avgöra straffets stränghet inte lagöverträdarens eventuella behov av vård och behandling. Nyklassicismen förespråkar sådana principer som proportionalitetsprincipen och legalitetsprincipen, samt principen om ekvivalens. Enligt proportionalitetsprincipen skall straffet överensstämma med, d.v.s. stå i proportion till, brottets klandervärdhet.

Straffet skall vara en rättvis reaktion på brottet. Med legalitetsprincipen menas bl.a. att inga straff får utdömas som inte har stöd i lag och med ekvivalens förstås att lika brotts typer skall bestraffas lika, oavsett vem som begått brottet. En person straffas för att ett brott blivit begånget, inte för att avskräckas från att begå brott i framtiden. Nyklassicismen har kritiserats för att en straffmätning som enbart ser till brottet och inte tar några individuella hänsyn riskerar att bli alltför stel och schablonmässig. Denna teori betonar dock vikten av att påföljdssystemet uppfattas som rättvist av allmänheten (Lenke 1990, s. 32f).

Till skillnad från den klassiska skolan som betonade vikten av att straffet stod i relation till brottets yttre skadlighet, anser den nyklassiska att straffet skall motsvara det klandervärda hos den brottsliga handlingen, d.v.s. brottets straffvärde. Brottspåföljderna bör i princip vara obehagliga för den dömden. Den dömden får dock, enligt den s.k. humanitetsprincipen inte åsamkas onödigt lidande (Lahti 1979, s. 11ff).

2.1.2. Relativa teorier (preventionsteorierna)

För de relativa teorierna är straffet ett medel att uppnå ett ändamål, nämligen att förhindra brott från att begås i framtiden. Påföljdssystemets brottsförebyggande effekter diskuteras ofta med hjälp av termerna allmän- och individualprevention. Hur dessa effekter skall uppnås framgår dock inte av teorierna. Både allmän- och individualpreventiva tankegångar låg bakom brottsbalkens (BrB) påföljdssystem då det trädde i kraft år 1965 (SOU 1986:13, s. 14). Vid påföljdsbestämningen skulle en avvägning ske mellan allmänpreventiva och individualpreventiva hänsyn: "Vid val av påföljd skall rätten, med iakttagande av vad som kräves för att upprätthålla allmän laglydnad, fästa särskilt avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället."⁴

2.1.2.1. Allmänprevention

Med straffens allmänpreventiva effekt menas dess förmåga att främja den allmänna laglydnaden. Allmänprevention kan uppnås dels genom avskräckning, dels genom moralbildning och moralförstärkning. Påföljdssystem som bygger på allmänpreventiva tan-

kegångar medger att en människa straffas, inte för sin egen skull, utan för att andra inte skall begå brott (Elwing, Wallén och Aspelin 1989, s. 12ff, se även BRÅ-rapport 1977:7). Allmänprevention har historiskt sett ofta använts för att rättfärdiga hårdare straff trots att det inte kan sägas finnas någon logisk koppling mellan dessa två begrepp (von Hofer och Tham 1978, s. 5).

2.1.2.2. Individualprevention (behandlingstanken)

Med begreppet individualprevention åsyftas den brottsminskande effekt lagföring och straff får för den enskilde lagöverträdaren vad avser dennes benägenhet att begå nya brott. Till skillnad från allmänpreventionen som omfattar hela befolkningen, laglydiga såväl som lagöverträdare, berör individualpreventionen endast faktiska lagöverträdare. Individualpreventiva effekter kan uppnås genom rehabilitering, d.v.s. vård och behandling, avskräckning och inkapacitering. Förbättringsteorin, eller behandlingstanken, menar att brottslingen genom t.ex. uppfostran eller behandling kan förmås sluta begå brott. Avskräckningsteorin siktar, till skillnad från allmänpreventionsteorin, till att avskräcka den enskilde lagöverträdaren från att begå brott. Inkapaciteringsteorin syftar till fängelsestraffets oskadliggörande effekt på den enskilde lagöverträdaren (Elwing, Wallén och Aspelin 1989, s. 12ff, se även BRÅ-rapport 1977:7)

Behandlingstanken härstammar ur de sociologiska (eller moderna) och positiva (eller italienska) straffrättsskolorna som uppstod i slutet av 1800-talet som en reaktion på den klassiska skolan (Backman 1980, s. 202f). Till skillnad från den klassiska skolan sätter denna teori gärningsmannen i centrum och förknippas därför med den preventionsteori som kallas individualprevention.

Anhängare av behandlingstanken anser att straff bör ersättas med t.ex. vård och behandling. Användningen av påföljder individualiseras och legitimeras med att de är till nytta för den dömda (SOU 1981:92, s. 91). Rehabiliteringen av gärningsmannen skall vara den centrala målsättningen vid verkställighet av påföljd i anstalt. Som en följd av behandlingstanken fastställs fängelsestraff utifrån gärningsmannens behov av behandling

---

⁴ 1 kap. 7 § BrB. upphävd genom lag 1988:942.

eller hans farlighet. Detta öppnar för tidsbestämda straff och leder således till att olika gärningsmän som begår likadana brott kan få olika påföljder. Detta har av kritikerna mot behandlingstanken ansetts strida mot proportionalitetsprincipen, d.v.s. att påföljden skulle stå i proportion till brottet, samt mot kraven på förutsebarhet varför den ansetts utgöra ett hot mot rättssäkerheten (Lahti 1979, s. 5, se även BRÅ-rapport 1977:7).

2.2. Kriminalpolitik

Kriminalpolitikens främsta uppgift kan sägas vara att förebygga och motverka brottslighet. De grundläggande kriminalpolitiska prioriteringarna görs när det bestäms vad som skall vara straffbart, och hur stränga straffen skall vara som följer på olika brott (Ekbom, Engström och Göransson 1993, s. 62). Inom den kriminalpolitiska debatten begränsas ofta diskussionen just till sådana åtgärder som ryms inom ramen för påföljdssystemet, och då främst till påföljden fängelse.

Kriminalpolitik kan sägas bestå av två huvudelement; beslutsfattande och verkställighet. För beslutsfattandet på högsta nivå står riksdagen och dess beslutsområden är: strafflagstiftning, prevention, repression, reparation samt administration. Eftersom kriminalpolitik är politiskt beslutsfattande är det inte konstigt att olika ideologier gör sig gällande och då olika ideologier har olika idéer om hur det ideala samhället bör se ut, har sålunda deras kriminalpolitiska program olika utformning. Det finns dock vissa grundläggande principer som, i en demokrati, är gemensamma. Dit hör bl.a. principerna om humanitet, likhet inför lagen samt domstolarnas oavhängighet. Denna gemensamma ideologi leder därför till relativt få olikheter i partiernas kriminalpolitik. De områden där ideologiska motsättningar främst kan bli aktuella rör bl.a. frågor om vilka handlingar som skall vara straffbara och påföljdernas utformning (Sveri odat. och Tham 1995, s. 96ff).

Kriminalpolitiken kan ses som en del av den allmänna samhällspolitiken. I den proposition efter vilken den obligatoriska halvtidsfrigivningen infördes år 1983 hävdades att kriminalpolitikens betydelse för brottsutvecklingen var förhållandevis underordnad "familje- och skolpolitik, arbetsmarknads- och socialpolitik, rättsväsendets utformning och funktion i stort" (prop. 1982/83:85, s. 30) samt samhällets ekonomiska struktur och

människosyn. Kriminalpolitiken skulle därför utformas så att användningen av frihetsstraff minskade, samtidigt som längden på de frihetsstraff som ändå dömdes ut förkortades.

2.2.1. Kort kriminalpolitisk historik

Fram till 1960- och 1970-talen präglades den svenska kriminalpolitiken av en grundläggande politisk enighet. Kriminalpolitiken var då mer en fråga för experter, såsom t.ex. jurister, än för politiker. En förändring kunde dock märkas i slutet av 1970-talet då enigheten rörande kriminalpolitiken övergavs till förmån för partipolitisk profilering i just de områden som nämns ovan, d.v.s. frågor rörande vilka handlingar som skulle kriminaliseras samt påföljdernas utformning. De frågor som främst splittrade den politiska enigheten rörde bl.a. straffskärpningar av narkotikabrottsligheten och den ekonomiska brottsligheten (Victor 1995, s. 57ff, Tham 1995, s. 96ff, se även Tham 1999 och Elwin, Heckscher och Nelson 1975).

Under större delen av 1900-talet har behandlingstanken, med individen istället för brottet i centrum, varit rådande inom kriminalpolitiken. Denna var då ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället och präglades av en behandlingsoptimism där kortare och färre fängelsestraff och alternativa påföljder eftersträvades. Redan år 1935 myntade den dåvarande socialdemokratiske justitieministern Karl Schlyter parollen "Avfolka fängelserna" (Franck 1989, s.9). På 1970-talet började dock en viss behandlingsoptimism att kunna skönjas och en brytningspunkt i den kriminalpolitiska utvecklingen kan sägas ha uppstått i och med att behandlingstanken utsattes för stark kritik från Brottsförebyggande rådets (BRÅ) kriminalpolitiska arbetsgrupp (BRÅ-rapport 1977:7). Rapporten präglades av en behandlingsoptimism och kritiserade behandlingstanken bl.a. för att den ledde till dålig rättssäkerhet. Behandlingsideologin hade redan tidigare kritiserats för att den inte tillräckligt tog i beaktande de allmänpreventiva hänsynen; nu uppkom även kritiken att den inte ledde till önskade behandlingsresultat (Victor 1995, s. 59). Förespråkare för behandlingsideologin har dock framhåvt att det var "otillräckliga resurser eller ännu oprövade metoder [som] bär den huvudsakliga skulden för att några positiva resultat hitintills inte kunnat redovisas" (prop. 1980/81:76, s. 123).

I sin rapport förespråkade BRÅ:s arbetsgrupp en återgång från behandlingsideologin till en ideologi som bl.a. hävdar straffvärdets betydelse för påföljdsvalet, d.v.s. den s.k. nyklassicismen. De förslag som presenterades i rapporten var ämnade att skapa större enhetlighet i straffsystemet och därmed större förutsebarhet. Tyngdpunkten skulle läggas på allmänprevention istället för individualprevention som grund för straffsystemet (BRÅ-rapport 1977:7, s. 169ff, se även Lenke 1990). Det hade tidigare rått politisk enighet om att preventionshänsyn borde vara avgörande för systemets utformning och tillämpning, men företrädare för nyklassicismen vill se varken individual- eller allmänprevention som grund för straffsystemet. Istället betonas principer om proportionalitet och ekvivalens i straffmätningen samt förutsebarhet och rättslig likabehandling (Victor 1995, s. 59ff). De förslag som framfördes i ovannämnda rapport kom att ha stor betydelse för de följande årens reformarbete (Hoflund 1995, s. 33).

Den kriminalpolitik som fördes efter BRÅ-rapporten från år 1977 kom mer att inriktas på 'lag och ordning' där tidigare kriminalpolitik främst varit ägnad att främja de dömdas anpassning i samhället. Denna omorientering syntes dock inte omedelbart i lagstiftning och verkställighetspraxis varför början av 1980-talet kom att präglas av motstridiga tendenser (ibid., s. 84f, se även s. 96ff). Under 1970-talets första hälft hade användningen av straff begränsats genom lagstiftningen. Med vissa undantag expanderade däremot strafflagen under 1980-talet. Samtidigt som inkapacitering av brottslingar diskuterades lades lagförslag fram som syftade till att, av allmänna humanitetshänsyn, generellt sänka straffnivån och minska bruket av frihetsberövande påföljder, därav bl.a. halvtidsreformen (Näsberg 1980, s. 27). Vid samma tid söktes alternativa påföljder som samhällstjänst och kontraktsvård. På samma gång som det ansågs viktigt att hålla fängelsepopulationen på en låg nivå lades stora resurser ned på att bekämpa främst narkotikabrottsligheten, vilket ledde till att antalet intagna och de genomsnittliga strafftiderna ökade. Dessutom skärptes förhållandena i anstalt för intagna med långa strafftider genom begränsade möjligheter till permissioner och behandling (Tham 1995, s. 84ff, se även Tham 1999)

3. VILLKORLIG FRIGIVNING⁵ - LAGREGLER OCH PRAXIS

Många frågor är förknippade med institutet villkorlig frigivning utöver den huruvida institutet över huvud taget skall finnas i svensk rätt eller ej. Reglerna för villkorlig frigivning kan antingen göras obligatoriska eller fakultativa. Obligatorisk villkorlig frigivning innebär att den intagne efter att ha avtjänat en viss del av straffet *skall* lämna anstalten. Fakultativ villkorlig frigivning innebär att prövning,⁶ av vid vilken tidpunkt anstaltsvisitsen skall upphöra, skall ske i varje enskilt fall. Därtill kommer frågan om hur många kvotdelar som skall finnas. Med kvotdel menas den del av straffet som minst skall ha avtjänats i anstalt innan villkorlig frigivning kan bli aktuell. Dessutom skall bestämmas hur långt straff som skall ha utdömts för att intagna skall kunna komma i åtnjutande av villkorlig frigivning, d.v.s. minimitiden. Knuten till dessa frågor är frågan om prövotidens utformning, dess längd och innehåll samt eventuellt förverkande av den villkorligt medgivna friheten.

3.1. Villkorlig frigivning fram till år 1983

Då institutet villkorlig frigivning infördes i svensk rätt år 1906 var reglerna fakultativa och begränsades till sådana fall där två tredjedelar av strafftiden och minst två år hade avtjänats i anstalt. Därför kunde endast intagna med långa strafftider komma i åtnjutande av villkorlig frigivning. Därefter har institutet genomgått ett flertal reformer vilka vidgade tillämpningsområdet avsevärt. Genom att minimitiden år 1918 sänktes från två till ett år kom allt fler intagna att omfattas av möjligheten till villkorlig frigivning (SOU 1981:92, s. 67ff.).

Dessa nya regler gällde fram till år 1943 då en ny lag om villkorlig frigivning antogs. I denna gjordes skillnad mellan obligatorisk och fakultativ villkorlig frigivning. För personer dömda till ett tidsbestämt frihetsstraff på minst sex månader skulle obligatorisk

---

⁵ För fullständiga lagtexter för institutet villkorlig frigivning, se 26 kap. 6-24 §§ BrB.

⁶ Frågan om villkorlig frigivning prövades före 1983 av övervakningsnämnderna respektive den centrala kriminalvårdsnämnden. Övervakningsnämnderna prövade frågan för intagna vars strafftider understeg ett år, och kriminalvårdsnämnden för dem med strafftider överstigande ett år (prop. 1982/83:85, s. 33). Efter 1983 prövade kriminalvårdsnämnden frågan om villkorlig frigivning för intagna som ådömts fängelse i lägst två år (BrB 26 kap. 9 §).

villkorlig frigivning ske efter det att fem sjättedelar av strafftiden avtjänats. För personer med längre strafftid skulle fakultativ villkorlig frigivning kunna ske sedan minst två tredjedelar, och minst ett år, av strafftiden avtjänas i anstalt. Samtidigt sänktes minimitiden från ett år till åtta månader och den strafftid som återstod vid frigivningen skulle tjäna som provotid under vilken den dömda skulle vara föremål för krav och kontroll (ibid., s. 68).

Reglerna från år 1943 överfördes sedermera till brottsbalken, som antogs år 1962 och trädde i kraft år 1965, dock med viss ändring av provotiden. Då hade redan förslaget om en sänkning av minimitiden för fakultativ villkorlig frigivning tagits fram ur brottsbalksförslaget för omedelbar lagstiftning år 1961. Minimitiden sänktes då till fyra månader (ibid., s. 68). En av huvudlinjerna i BrB:s påföljdssystem var att användningen av fängelsestraff i möjligaste mån skulle begränsas och att längden på de fängelsestraff som ändå dömdes ut förkortades. Där spelade således den villkorliga frigivningen en stor roll (JuU 1980/81:4, sid 4). Kort efter ikraftträdandet av BrB ändrades dock reglerna om villkorlig frigivning genom att den obligatoriska villkorliga frigivningen avskaffades. Detta gjordes dels för att främja större enhetlighet mellan de nordiska länderna, dels för att den, ur behandlingssynpunkt, ansågs underlägsen den fakultativa villkorliga frigivningen. Dessutom slopades den tidigare gällande förutsättningen för villkorlig frigivning, d.v.s. att den skulle kunna antas främja den dömdes anpassning i samhället (Ekbohm, Engström och Göransson 1993. s. 153).

I samband med dessa ändringar öppnades möjlighet till villkorlig frigivning efter halva strafftiden. Enligt reglerna fick villkorlig frigivning ske ”sedan två tredjedelar av strafftiden avtjänats eller, om särskilda skäl föreligger, sedan halva tiden har avtjänats i anstalt” (SOU 1981/82:92, s 71). I praktiken gällde som regel att intagen i anstalt som inte kommit i åtnjutande av villkorlig frigivning efter halva tiden eller vid annan tidpunkt före två-tredjedelsdagen, blev villkorligt frigiven på två-tredjedelsdagen eller den senare dag då dennes frigivningsförhållanden kunde anses vara tillfredsställande ordnade. Som särskilda skäl för att erhålla villkorlig frigivning redan efter halva strafftiden räknades bl.a. långa strafftider, varför kriminalvårdsnämndens fasta praxis blev att låta intagna dömda till långa fängelsestraff erhålla villkorlig frigivning redan efter halva tiden. Med

långa straff avsågs fängelsestraff på två år och sex månader eller mera. För de äldre intagna samt de som inte fyllt 23 vid tiden då brottet begicks gällde ett år och sex månader. De som dömts till fängelse kortare tid än ett år frigavs däremot i allmänhet inte förrän två tredjedelar av straffet avtjänats i anstalt (ibid., s. 73f).

Strafftidens längd tillmättes således stor betydelse vid prövning av frågan om halvtidsfrigivning. Ett längre straff motiverade i högre grad en relativt tidig frigivning än ett kortare då man vid prövningen hade att särskilt beakta verkningarna av fortsatt frihetsförlust för den dömda. Enligt fängelsestraffkommittén borde en anstaltsvistelse som inte längre var påkallad ur individualpreventiv synvinkel kunna avbrytas på ett tidigare stadium (SOU 1981:92, s. 69).

En kategori intagna var dock, före den 1 juli 1981, undantagna från ovannämnda praxis. Detta gällde intagna som ”dömts till fängelse i lägst två år för grov narkotikabrottslighet eller i övrigt för grova brott som utgjorde led i yrkesmässigt eller på annat sätt i organiserade former bedriven kriminell verksamhet, ofta med internationell anknytning” (prop. 1972:67, citerad i SOU 1981:92, s. 76). De kriterier som enligt riksdagsbesluten åren 1972 och 1973 låg till grund för särbehandlingen i frigivningshänseende ändrades i samband med att interneringspåföljden avskaffades (prop. 1980/81:76). Särbehandlingen reglerades därigenom i lag med ordalydelsen: ”Avtjänar den dömda fängelsestraff för särskilt allvarlig brottslighet som har riktat sig mot eller medfört fara för liv eller hälsa, skall frågan om det finns påtaglig risk för att han efter frigivningen fortsätter brottslighet av samma slag ges större vikt vid prövningen än annars” (26 kap. 7 § BrB). I särskilda fall kunde även intagna med långa strafftider som uppvisat betydande anpassningssvårigheter bl.a. genom upprepad misskötsamhet eller genom att ha återfallit kort tid efter redan beviljad halvtidsfrigivning undantas från möjligheten att komma i åtnjutande av halvtidsfrigivning (SOU 1981:92, s. 75).

Som en följd av de många reformerna rörande påföljdssystemet som beslutats efter ikraftträdandet av BrB:s år 1965 och införandet av den obligatoriska halvtidsfrigivningen 1983, har reglerna för villkorlig frigivning ändrats ett flertal gånger (ibid., s. 69ff).

De många reformerna kring institutet har resulterat i att det fått delvis ändrade funktioner.

Det ursprungliga syftet med institutet var inte bara att lindra de skadeverkningar ett frihetsberövande i form av fängelsestraff kan medföra för den dömda, utan kanske främst att främja de intagnas goda uppförande under anstaltsvistelsen och motverka återfall. Det har emellertid kommit att bli ett medel att generellt förkorta anstaltsvistelsernas längd (prop. 1982/83:85, s. 33).

3.2. Halvtidsreformen

I den ovannämnda BRÅ-rapporten (BRÅ-rapport 1977:7) behandlades frågan om villkorlig frigivning ingående. I rapporten presenterades utförligt både fördelar och nackdelar med ett system med villkorlig frigivning. Till nackdelarna hörde att:

- Ett "system med villkorlig frigivning ger utrymme för en ojämn och dåligt förutsägbar tillämpning som därigenom framstår som orättvis".
- Systemet åsidosätter principen om "en proportionell straffmätning grundad på omständigheterna vid brottet" varför systemet bör avskaffas med hänsyn till rättssäkerhetsaspekter.
- Det är principiellt olämpligt att "den strafftids domstolen bestämt endast finns på papperet och att straffet i själva verket regelmässigt blir kortare".
- Domstolarnas olika benägenhet att ta hänsyn till bestämmelserna vid straffmätningen kan leda till att "straffmätningen blir inkonsekvent" (ibid., s. 237).

Arbetsgruppen menade dock att det fanns en rad praktiska skäl för att behålla institutet villkorlig frigivning och tog upp dem punktvis.

- "Villkorlig frigivning ger en möjlighet till en allmän förkortning av frihetsstraff. Därmed minskar bruket av sådana straff och fängelsebefolkningen blir mindre. Detta leder i sin tur till mindre strafflidande och till kostnadsbesparingar".

- ”Allmänpreventiva vinster skulle [...] vara möjliga om den nominella strafftiden är längre än den faktiska.”
- ”Det vore olyckligt för både fångar och personal, om frigivning ovillkorligen skulle ske viss dag” eftersom det ”nuvarande systemet stimulerar insatser för att åstadkomma tidig frigivning och ger därigenom möjligheter att skapa bättre frigivningssituationer”.
- ”[F]rån disciplinär synpunkt kan [det] vara smidigt att kunna senarelägga frigivningen för den som har misskött sig under strafftiden.”
- ”Kontrollen i frihet efter frigivningen [sic!] är uppbyggd kring den villkorliga frigivningen. Denna kontroll behövs för att begränsa återfallsrisken och för att stödja den frigivne i olika avseenden”.
- ”Straffsystemet måste vara någorlunda flexibelt. Om man avskaffar den villkorliga frigivningen helt och hållet kommer trycket på en förkortning av strafftiderna genom andra metoder att öka” (ibid., s. 239).

Arbetsgruppens slutsats blev att nackdelarna ansågs överväga varför den villkorliga frigivningen borde avskaffas (ibid., s. 241). Gruppen ansåg dessutom att ett avvisande av behandlingstanken samtidigt är ett avvisande av de grundläggande skälen för ett system med villkorlig frigivning. En förutsättning för institutets avskaffande vore dock t.ex. att införa särskilda straffmättningsregler för att säkerställa att inte de genomsnittliga strafftiderna skulle komma att öka. Arbetsgruppen presenterade emellertid även ett förslag på hur ett system med villkorlig frigivning skulle kunna utformas i det fall institutet ändå skulle behållas. Reglerna borde då göras i princip obligatoriska med få, i lag reglerade, undantag och endast använda sig av en kvotdel (ibid., s. 257f). Frågan om kvotdelens storlek hade, enligt arbetsgruppen, ingen principiell betydelse utan det gällde ”att göra en avvägning mellan å ena sidan önskemålet om en minskad fängelsebefolkning och å andra sidan kravet på att straffsystemet skall åtnjuta trovärdighet” (ibid., s. 249). Med hänsyn till att det viktigaste motivet till att behålla institutet villkorlig frigivning är att hålla nere anstaltstiderna föreslog arbetsgruppen att kvotdelen skulle sättas till hälften av strafftiden (ibid., s. 257f).

År 1979 tillsatte den dåvarande borgerliga regeringen en parlamentarisk kommitté⁷, vars uppgift var att utreda frågan om fängelsestraffets utformning. I direktiven gavs fängelsestraffkommittén i uppgift att se över fem huvudfrågor: minimitiden för fängelsestraff, reglerna för villkorlig frigivning, reglerna för påföljdsval och straffmätning, allmän straffskaleöversyn samt medborgarnas insyn och inflytande i kriminalvården. Frågan om institutet villkorlig frigivning togs, av tidsskäl, ur den allmänna översynen av påföljds-systemet varefter kommittén lade fram ett delbetänkande år 1981 (SOU 1981:92). Då hade emellertid frågan om minimitiden för fängelsestraff redan behandlats separat i ett delbetänkande från år 1980 (1980:1).

Vägledande för kommitténs arbete skulle, enligt direktiven, bl.a. vara att användningen av frihetsberövande påföljder minskas och att längden på de frihetsberövanden som ändå förekommer förkortas (SOU 1981:92, s. 47). I arbetet med frågan om villkorlig frigivning ingick att pröva om institutet över huvud taget skulle behållas. Kommittén gick därför noggrant igenom dess fördelar och nackdelar. I likhet med BRÅ:s kriminalpolitiska arbetsgrupp ansåg fängelsestraffkommittén att systemet med villkorlig frigivning till viss del äventyrar principen om proportionell straffmätning. Dessutom, ansåg kommittén, strider institutet mot kravet på rättslig likabehandling genom att gynna dömda som ”genom kontakter kan ordna en god frigivningssituation” (ibid., s. 92). En fakultativ villkorlig frigivning minskar också möjligheten för den dömda att förutse den faktiska strafftiden. Det finns även, anser kommittén, risk för att ”allmänhetens respekt för fängelsestraffet kan minska genom att det blir alltmer bekant att den av domstolen utdömda strafftiden inte motsvarar den faktiska anstaltstiden”(ibid., s. 92f). Mot detta talar, enligt kommittén, emellertid att det är möjligt att större allmänpreventiv effekt uppnås genom en högre straffnivå i straffskalor än i reell anstaltstid. Slutligen påpekade kommittén att systemet med villkorlig frigivning alltför lätt kan ändras.

Fängelsestraffkommittén fann dock, i likhet med BRÅ:s kriminalpolitiska arbetsgrupp, även vissa fördelar med institutet villkorlig frigivning. Först och främst medför institutet en avsevärd förkortning av frihetsberövandenas längd. Dessutom tillfredsställer det behovet av att ”i efterhand kunna lindra det ådömda fängelsestraffet” (ibid., s. 93). Trots

---

⁷ Fängelsestraffkommittén (Ju 1979:04).

riskerna att institutet villkorlig frigivning strider mot kravet på rättslig likabehandling genom att gynna dömda som "genom kontakter kan ordna en god frigivningssituation" (ibid., s. 92) kan det vara av värde att man kan beakta den intagnes frigivningssituation och, om dennes frigivningsförhållanden är särskilt goda, frige denne vid en tidigare tidpunkt än annars. Kommittén tar även upp att hotet om ett förverkande av den villkorligt medgivna friheten kan ha viss brottsförebyggande effekt. Slutligen hänvisade kommittén till den nordiska rättsligheten⁸ för att behålla institutet villkorlig frigivning (ibid., s. 94).

Kommittén ansåg att de negativa konsekvenser som skulle följa om institutet avskaffades överväger de nackdelar som förknippades med institutet. Därför föreslår kommittén i sitt delbetänkande från år 1981 att den villkorliga frigivningen skulle behållas. Reglerna skulle dessutom göras obligatoriska och endast en kvotdel skulle användas och den skulle bestämmas till halvtid (ibid., s. 98f).⁹ Syftet med förslaget var att minska de faktiska anstaltstiderna samt att "försöka skapa större enhetlighet vid systemets tillämpning" (ibid., s. 98). Enligt kommittén skulle en dylik avkortning av strafftiderna inte påverka brottsutvecklingen negativt (ibid., s. 48).

Året därpå lade den dåvarande socialdemokratiska regeringen fram sin proposition (1982/83:85) vars förslag om ändring i brottsbalken av reglerna om villkorlig frigivning i stort överensstämde med fängelsestraffkommitténs. Förslaget innebar att villkorlig frigivning för intagna med strafftider understigande två år i princip alltid skall ske efter det att halva strafftiden, dock minst två månader, har avtjänats i anstalt. Denna antogs av riksdagen varefter den nya lagen trädde i kraft den 1 juli 1983. I och med halvtidsreformen försvann den fakultativa villkorliga frigivningen och ersattes med obligatorisk villkorlig frigivning. Reglerna ändrades så att de generellt tillät villkorlig frigivning av intagna som avtjänar ett tidsbestämt fängelsestraff redan efter halva strafftiden, istället för som tidigare efter två tredjedelar. Som nämnts ovan frigavs innan halvtidsreformen intagna dömda till mindre än två års fängelse i allmänhet först efter det att två tredjedelar

---

⁸ Nordiska straffrättskommittén, som är det nordiska samarbetsorganet för straffrättsliga frågor, behandlade utförligt frågan om villkorlig frigivning i sitt betänkande NU A 1978:6. Till skillnad från BRÅ:s arbetsgrupp förespråkade kommittén inte bara att de nordiska länderna skulle behålla institutet villkorlig frigivning, de borde dessutom sträva efter att införa en allmän halvtidsregel (taget ur SOU 1981:92, s. 81).

av strafftiden avtjänats i anstalt. Efter reformen skulle så i princip alltid ske redan efter halva strafftiden. Den praxis som vuxit fram gällande intagna med långa strafftider lämnades i huvudsak oförändrad. Störst förändring märktes således för intagna med korta strafftider då reglerna ändrades för att bättre överensstämna med den praxis som tillämpades för intagna med långa strafftider (ibid., s. 1).

Undantag för reglerna om villkorlig frigivning efter halva strafftiden fick dock även fortsättningsvis göras för personer som dömts till fängelse i lägst två år för grova narkotikabrott eller annan allvarlig brottslighet som har riktat sig mot eller medfört fara för liv eller hälsa, om det anses föreligga påtaglig risk för att han efter frigivningen återfaller i brottslighet av samma slag. Dessa fick inte komma i åtnjutande av villkorlig frigivning förrän två tredjedelar av strafftiden avtjänats (ibid., s. 44). Reglerna om villkorlig frigivning gällde inte heller för personer som dömts till fängelse kortare tid än fyra månader eller i kombination med skyddstillsyn. Ej heller gällde reglerna vid förvandlingsstraff för böter. Dessa personer fick avtjäna hela strafftiden i anstalt (ibid., s. 3).

3.3. Halvtidsfrigivningens avskaffande år 1993

Redan efter tio år, 1993, avskaffades den obligatoriska halvtidsfrigivningen av den dåvarande borgerliga regeringen. Den hade då under flera år kritiserats i den offentliga debatten i både riksdag och massmedia av kanske främst de borgerliga partierna. Arbetet som syftade till dess avskaffande påbörjades emellertid redan under socialdemokraternas regeringsperiod (prop. 1987/88:120, s. 31). Halvtidsfrigivningen ersattes i princip med reglerna från före år 1983 vilka medgav villkorlig frigivning först då två tredjedelar av strafftiden avtjänats. Dock behölls i viss mån möjligheten för den dömda att, efter särskild prövning, villkorligt frigives redan efter halva strafftiden (prop. 1992/93:4, s. 1).¹⁰

---

⁹ Det är intressant att notera att fängelsestraffkommitténs huvudbetänkande, SOU 1986:13-15, föreslog en återgång till två tredjedelsfrigivning. Denna skulle dock vara obligatorisk, inte fakultativ.

¹⁰ Återinförandet av två tredjedelsfrigivningen har i viss mån granskats i en uppsats av Robert Andersson från 1995. En jämförelse mellan Anderssons uppsats och denna låter sig dock inte göras då materialet är av så olika karaktär och inte har samma aktörsperspektiv. Anderssons argument härrör från en aktör, den dåvarande borgerliga regeringen, och syftar alla till att uppnå en minskad brottslighet genom halvtidsfrigivningens avskaffande.

4. DEBATTEN KRING OBLIGATORISK HALVTIDSFRIGIVNING

I detta kapitel redovisas den empiriska undersökningen. De olika argumenten som förekommer i debatten kring den obligatoriska halvtidsfrigivningen delas här in i sex olika grupper tillsammans med förtydligande exempel på hur de använts i debatten. Argumenten för obligatorisk halvtidsfrigivning kallas humanitära och ekonomiska argument, och argumenten emot kallas rättvise-, preventions- och rehabiliteringsargument samt konstitutionellt argument. De aktörer som hävdar de humanitära argumenten och rättviseargumenten hänvisar till samma principer om proportionalitet, förutsebarhet och rättvisa, dock av olika skäl. Här presenteras också de aktörer som använder sig av ovan nämnda argument samt de fakta och belegg aktörerna stödjer sina argument på.

4.1. För obligatorisk halvtidsfrigivning

4.1.1. Humanitära argument

Humanitära argument används av aktörer som, genom möjligheten till halvtidsfrigivning, vill minska anstaltstiden och därigenom även minska fängelsestraffets skadeverkningar. Genom att göra reglerna obligatoriska skulle dessutom rättssäkerheten för den dömda öka då obligatoriska regler leder till större enhetlighet i tillämpningen och ökad förutsebarhet. Aktörerna hänvisar bl.a. till rättvisa och principer om proportionalitet och rättslig likabehandling som argument för en obligatorisk halvtidsfrigivning.

För att skapa enhetlighet i systemet ville arbetsgruppen bakom Brottsförebyggande rådets rapport Nytt straffsystem att endast en kvotdel skulle användas (BRÅ-rapport 1977:7, s. 248). Då den ansåg att ett av de tyngst vägande motiven för att behålla institutet villkorlig frigivning var att hålla anstaltstiderna nere föreslog de att kvotdelen sattes till halva strafftiden (ibid., s. 249). Sådana regler för villkorlig frigivning skulle, enligt arbetsgruppen, leda till en minskad fängelsebefolkning vilket i sin tur skulle leda till mindre strafflidande (ibid., s. 239). Arbetsgruppen betonade vikten av rättvisa och proportionalitet varför en obligatorisk villkorlig frigivning var att föredra framför en fakultativ sådan som är underkastad administrativ bedömning (ibid., s. 243).

Fängelsestraffkommittén såg institutet villkorlig frigivning som en metod att förkorta anstaltstiderna i syfte att "minska de övervägande negativa konsekvenser för den enskilde intagne som frihetsberövandet har" (SOU 1981:92, s. 95). Ett starkt argument för halvtidsfrigivning var således att strafftidens längd för ett stort antal intagna förkortades (ibid., s. 100). Kommittén föreslog att reglerna skulle göras obligatoriska då svårigheterna att hitta kriterier för en fakultativ villkorlig frigivning gör att systemet drabbar orättvist varvid rättssäkerheten inte kan upprätthållas (ibid., s. 97).

Under 1982/83 års riksmöte lade den dåvarande socialdemokratiska regeringen fram den proposition som föreslog halvtidsreformen. I denna hänvisade föredragande statsråd bl.a. till de intagnas rättssäkerhet för att motivera en obligatorisk villkorlig frigivning (prop. 1982/93:85, sid. 49). Syftet med reformen skulle bl.a. vara att "minska fängelse-tiderna och undanröja risker för osäkerhet och bristande enhetlighet i tillämpningen" (ibid., s. 1). Svårigheterna att finna kriterier för individuella avvikelser vad gäller tidpunkten för den villkorliga frigivningen som är både klara och från principiell synpunkt godtagbara gör att obligatoriska regler, snarare än fakultativa, bör tillämpas. Ett införande av obligatoriska regler skulle öka förutsebarheten och principen om att lika fall skall bedömas lika bättre efterlevas. Kvotdelen föreslogs bli satt till halvtid för att inte anstaltstiderna skulle bli längre och fängelsepopulationen över en natt öka kraftigt (ibid., sid. 40ff).

I justitieutskottets betänkande från samma år ansågs fängelsestraffet i första hand vara motiverat av allmänpreventiva skäl med frågan om rättslig likabehandling, förutsebarhet och rättssäkerhet i förgrunden. Utifrån dessa synpunkter hade institutet villkorlig frigivning vissa svagheter, varför utskottet ansåg att den villkorliga frigivningen borde tillämpas i princip obligatoriskt (JuU 1982/83:26, s. 35). Justitieutskottet godtog regeringsförslaget med hänvisning till den ökade rättsliga likabehandling och förutsebarhet som halvtidsreformen skulle medföra. Utskottet var dock inte enigt i sitt betänkande utan moderaternas och centerns ledamöter reserverade sig.¹¹

---

¹¹ För deras argument, se nedan.

Under våren 1983 publicerades några artiklar i Svenska Dagbladet (SvD) av skribenter som var emot förslaget om obligatorisk halvtidsfrigivning. Dåvarande justitieministern Ove Rainer försvarade emellertid förslaget och menade att det skulle leda till "[ö]kad rättssäkerhet, en mer likformig tillämpning och en kraftigt minskad byråkrati" (Rainer 1983).

4.1.2. Ekonomiska argument

Med ekonomiska argument hävdar aktören att halvtidsreformen skulle innebära minskad beläggning vid kriminalvårdens anstalter varför betydande ekonomiska besparingar skulle kunna göras.

Med hänvisning till att den från slutet av 1970-talet ökade beläggningen vid kriminalvårdens anstalter givit upphov till "betydande kapacitetsmässiga problem" ansåg föredragande statsråd det angeläget att denna utveckling bröts (prop. 1982/83:85, s. 30). Det finns därför skäl att utforma kriminalpolitiken på så sätt att användningen av frihetsstraff minskades, samt att längden på de frihetsstraff som ändå dömdes ut förkortades. Förutom de minskade skadeverkningarna för de dömda genom förkortade anstaltsvistelser betonade föredragande statsrådet i den proposition som lades fram med förslag om halvtidsreformen "att det även från samhällsekonomiska synpunkter måste vara ett önskemål att denna utveckling bryts" (ibid., s. 30 se även s. 163). Enligt propositionen skulle halvtidsreformen leda till en minskad anstaltsbeläggning med drygt tio procent, under förutsättning att straffmätningen förblev oförändrad (ibid., s. 44).

4.2. Emot obligatorisk halvtidsfrigivning

En del av de argument som används mot den obligatoriska villkorliga frigivningen är samtidigt argument mot institutet villkorlig frigivning per se.

4.2.1. Rättviseargument

De aktörer som använder sig av rättviseargument är inte bara emot förslaget om obligatorisk villkorlig frigivning efter det att endast halva strafftiden avtjänas i anstalt utan

även emot institutet villkorlig frigivning per se. De hänvisar ofta till det allmänna rättsmedvetandet och hävdar bl.a. att det strider mot det allmänna rättsmedvetandet att frige intagna innan hela strafftiden avtjänats i anstalt varför bruttostraff bör bli nettostraff. Till rättviseargumenten hör även sådana argument där aktörerna hänvisar till principerna om förutsebarhet och proportionalitet vid straffmätningen samt att påföljdssystemet av allmänheten skall uppfattas som rättvist. Här ställs även krav på att straffsystemet skall uppfylla kraven på enkelhet och klarhet samt tillgodose samhällsskyddet. Enligt dessa argument görs gällande att reglerna om villkorlig frigivning som de ser ut före halvtidsreformen gör det svårt att förutse den faktiska strafftiden. De aktörer som använder sig av detta argument avvisar villkorlig frigivning av bl.a. principiella skäl. Argumentet förekommer främst i riksdagsmotioner och debattartiklar.

Under allmänna motionstiden vid 1979/80 och 1980/81 års riksmöten lades två motioner fram vilka använde sig av det som här kallas rättviseargumentet. Under nästa riksmöte, 1981/82, lades inga motioner fram i frågan om villkorlig frigivning.

I en av Moderata samlingspartiet väckt motion (1979/80:141 av Ekström) bör villkorlig frigivning över huvud taget inte få finnas kvar, istället vill motionären att bruttostraff skall bli nettostraff. Tillämpas ett system med villkorlig frigivning anser motionären att "samhällets reaktion på brott ej alls blir den som kommer till uttryck i domstolens dom, som i sin tur är avsedd att spegla det allmänna rättsmedvetandet" (ibid., s. 7). Det är heller inte lämpligt att låta administrativa organ tillämpa reglerna om villkorlig frigivning eftersom det då inte längre är längre domstolarna som avgör straffets längd. Motionären menar vidare att det är särskilt anmärkningsvärt att ett långt fängelsestraff, som är ett uttryck för samhällets ogillande, kan vara den dömde till fördel då tidpunkt för villkorlig frigivning skall bestämmas. Dessutom hävdas att ett mångtydigt regelsystem leder till dålig förutsebarhet (ibid., s. 7). Huruvida motionären därmed skulle godta obligatoriska regler framkommer dock inte i motionen.

I en motion (1979/80:1121 av Svanström m.fl.) från Centerpartiet hävdas att det kan skada förtroendet för rättsväsendet om administrativa beslut tillåts förkorta den av domstolen utmätta strafftiden. Den utdömda strafftiden bör istället i princip utgöra net-

tostraff. Villkorlig frigivning är ett inslag i påföljdssystemet som gör det svårare att förutse den reella strafftiden (ibid., s. 13). Även här är det oklart om obligatoriska regler skulle godtas.

I en annan motion från moderaterna (1980/81:512 av Ekström) hänvisar motionären till sin tidigare motion med dess argument att den av domstolarna utdömda påföljden avsevärt urholkas av institutet villkorlig frigivning. Tillämpningen av reglerna om villkorlig frigivning, med viss frigivning redan efter halva tiden, missleder allmänheten. Motionären hävdar att allmänheten måste tycka det vara "förbryllande och obegripligt" att den enskilde lagöverträdaren måste dömas till straff på mer än 10 och 12 år för att "kunna oskadliggöras" mer än 6 år (ibid., s. 10f). Motionären motsätter sig halvtidsfrigivning och vill att den praxis som redan uppstått, vilken medger villkorlig frigivning efter halva strafftiden, skall upphöra.

Då fängelsestraffkommittén lade fram sitt delbetänkande med förslag om obligatorisk halvtidsfrigivning (SOU 1981:92) reserverade sig moderaternas ledamot och menade att ett avskaffande av den villkorliga frigivningen skulle medföra "större rättssäkerhet och högre grad av rättvisa för de intagna". Skall villkorlig frigivning behållas förespråkas att sådan får ske obligatoriskt tidigast då två tredjedelar av strafftiden avtjänats (SOU 1981:92, s. 199).

Under 1982/83 års riksmöte lades fem motioner fram vilka hemställde att regeringen skulle avslå prop. 1982/83:85 av, vad som kallas här, rättviseskäl (M 1982/83:440 av Ekström (m), M 1982/83:2158 av Lidgard m.fl. (m), M 1982/83:2214 av Lidgard m.fl. (m), M 1982/83:2215 av Söder m.fl. (c) samt M 1982/83:2216 av Werner m.fl. (vpk)).

I den av moderaterna framlagda motionen (Motion 1982/83:440 av Ekström) önskar motionären införa nettostraff så att det reella och det av domstolen utdömda straffet överensstämmer. En sådan reform skulle överensstämma med det allmänna rättsmedvetandet "sådant detta sedan lång tid tillbaka kommer till uttryck i vanliga människors värderingar"(ibid., s. 11).

I en annan moderat motion (1982/83:2158 av Lidgard m.fl.) betonas vikten av att lagarna är förankrade i medborgarnas rättsmedvetande och uppfattas som rättvisa (ibid., s. 1). Tanken på en generell villkorlig frigivning avvisas med hänvisning till kraven på förutsebarhet och på proportionalitet mellan brott och straff. Grundprincipen bör istället vara att den utdömda strafftiden avtjänas i sin helhet, varför alltså förslaget om obligatorisk halvtidsfrigivning inte kan accepteras. Obligatorisk halvtidsfrigivning anses vara oacceptabel av principiella skäl. "Det [förslaget] präglas av en nästintill total principlöshet i det kriminalpolitiska handlandet" (ibid., s. 21).

I ytterligare en av moderaterna skriven motion (1982/83:2214 av Lidgard m.fl.) anses det angeläget att nya lagregler "stärker respekten för lag och skärper kampen mot brott" (ibid., s.4). Förslaget om obligatorisk villkorlig frigivning verkar i motsatt riktning och saknar stöd i det allmänna rättsmedvetandet, varför förslaget bör avvisas på principiella grunder. Istället bör nettostraff införas så att hela strafftiden avtjänas: "Huvudprincipen måste vara att utdömt straff skall avtjänas" (ibid., s. 4).

I en motion från centern (1982/83:2215 av Söder m.fl.) anses det finnas risk för att allmänhetens tilltro till rättsväsendet skulle komma att rubbas om obligatorisk halvtidsfrigivning införs. I motionen föreslås istället att det kriminalpolitiska reformarbetet skall utmynna i bättre överensstämmelse mellan det av domstolen utmätta och det reella straffet, d.v.s. i princip en utveckling mot nettostraff. Eftersom samhällets rättsuppfattning kommer till uttryck i domstolarnas straffmätning skall den inte få styras av sådana faktorer som tillgång till anstaltsplatser eller uppsatta sparmål (ibid., s. 9).

Då justitieutskottet godtog regeringsförslaget om obligatorisk halvtidsfrigivning reserverade sig moderaternas och centerns ledamöter mot utskottets betänkande (JuU 1982/83:26, s. 35). Moderaterna menade bl.a. att ett sådant förslag om villkorlig frigivning skulle leda till att allmänhetens tilltro till rättsväsendet minskar eftersom det ådömda straffet skulle komma att skilja sig alltför mycket från det reella straffet. Centern ansåg visserligen att utskottet inte skulle motsätta sig förslaget men förespråkade en allmän översyn av straffskalorna för att uppnå bättre överensstämmelse mellan den utmätta och den faktiska strafftiden (ibid., s. 48f).

I ett inlägg i SvD anser skribenten att halvtidsreformen skulle ge allmänheten en felaktig uppfattning om brotts straffvärde (Ekström 1983). Skribenten till ett ytterligare inlägg i debatten i SvD befarar att förslaget om halvtidsreformen skulle komma att leda till att en del människor ifrågasätter hur seriös lagstiftarens och domstolarnas verksamhet är och menar att tilltron till rättssystemet är i fara. För att uppnå en sänkning av fängelsestraffen föreslår skribenten att straffskalorna justeras istället för verkställighetsreglerna, eftersom domens formella och verkliga innehåll annars riskerar att komma för långt ifrån varandra (Winberg 1983a). Samma skribent hävdar i ett senare inlägg han är "långtifrån ensam i [sin] oro för att förslaget i den här delen innebär en fara för allmänhetens förtroende för rättsväsendet" (Winberg 1983b).

4.2.2. Preventionsargument

Preventionsargument hänvisar till allmänprevention som argument mot halvtidsfrigivning och hävdar att fängelsestraffets avskräckande effekt på allmänheten undermineras av regler om obligatorisk halvtidsfrigivning. För att hotet om straff skall framstå som reellt får inte generella straffminskningar genomföras.

Under 1982/83 års riksmöte lade moderaterna fram en motion (1982/83:2214 av Lidgard m.fl.) i vilken motionären hävdar att det ur allmänpreventiv synpunkt är olämpligt med en regelmässig förkortning av fängelsestraffen. Ett system med obligatorisk villkorlig frigivning skulle medföra att endast en del av den av domstolen utdömda strafftiden avtjänas. Som en följd härav skulle andra lagregler inte tillämpas fullt ut vilket i sin tur skulle leda till att lagarnas och domstolarnas auktoritet undermineras. En obligatorisk villkorlig frigivning skulle dessutom åsidosätta de individual- och allmänpreventiva hänsyn som domstolens straffmätning grundar sig på. Motionärerna anser att den praxis som vuxit fram i tillämpningen av reglerna för villkorlig frigivning före halvtidsreformen, d.v.s. att de med korta fängelsestraff frigives efter två tredjedelar och de med långa efter halva strafftiden, är stötande ur både proportionalitetssynpunkt och av allmänpreventiva skäl. Halvtidsreformen skulle innebära ytterligare förkortningar vilket vore olämpligt ur allmänpreventiv synvinkel varför motionären förespråkar att det utdömda straffet bör avtjänas i sin helhet. Straffets längd skall bestämmas av domstolen, inte av

administrativa organ. Motionären vill därför ändra praxis så att strafftid över två år och sex månader inte generellt leder till villkorlig frigivning efter halva strafftiden (ibid., s. 4ff).

I moderaternas reservation i justitieutskottet mot regeringsförslaget om obligatorisk halvtidsfrigivning hävdades att en obligatorisk villkorlig frigivning skulle innebära en generell förkortning av frihetsstraffen som skulle komma att "gå ut över allmänpreventionen och samhällsskyddet" (JuU 1982/83:26, s. 48).

4.2.3. Rehabiliteringsargument

Rehabiliteringsargument används emot obligatoriska regler för institutet villkorlig frigivning då det bör vara ett instrument för att främja gott uppförande i anstalt.

Under 1982/83 års riksmöte lade moderaterna fram en motion (Motion 1982/83:2158 av Bertil Lidgard m.fl.) i vilken motionären ser institutet just som en möjlighet att uppmuntra gott uppförande och en belöning. Motionären menar att reglerna för villkorlig frigivning aldrig bör få göras generella. "Det måste betonas att sådan frigivning är en belöning och ingen rättighet" (ibid., s. 21).

4.2.4. Konstitutionellt argument

Det konstitutionella argumentet används av en aktör som anser att uppdelningen i politisk nivå och rättsskipande nivå kan komma att urholkas av en obligatorisk villkorlig frigivning. Detta skulle leda till olikheter i rättstillämpningen och att den administrativa nivån får en makt som hör till den politiska nivån.

I en motion (1982/83:2216 av Werner m.fl.) av dåvarande vänsterpartiet kommunisterna (vpk) hänvisas till det faktum att ramarna för straffsatserna fastställs på politisk nivå, medan den individuella straffmätningen fastställs på rättsskipande nivå. Med tanke på fängelsestraffets skadeverkningar bör påföljden användas i minsta möjliga utsträckning, varför motionären ser positivt på regeringens förslag om regelmässig villkorlig frigivning efter halva strafftiden. Trots det hyser motionären farhågor för att en generell vill-

korlig frigivning skulle komma att urholka denna uppdelning med politisk och rättsskipande nivå genom att domstolarna tar hänsyn till reglerna för frigivning i sin straffmätning. Detta kan leda till stora olikheter i rättstillämpningen och att makten förskjuts från den politiska nivån till den administrativa (ibid., s. 11).

4.3. Sammanställning av inställning efter typ av argument

För

Humanitära argument

Fängelsestraffkommittén (SOU 1981:92)
Regeringen (prop. 1982/83:85)
Justitieutskottet (JuU 1982/83:26)
BRÅ:s arbetsgrupp (BRÅ-rapport 1977:7)
Ove Rainer: *Inte så dramatiskt* (SvD)

Ekonomiska argument

Regeringen (prop. 1982/83:85)

Emot

Rättviseargument

Motion 1979/80:141 av Allan Ekström (m)
Motion 1979/80:1121 av Ivan Svanström m.fl. (c)
Motion 1980/81:512 av Allan Ekström (m)
Motion 1982/83:440 av Allan Ekström (m)
Motion 1982/83:2158 av Bertil Lidgard m.fl. (m)
Motion 1982/83:2214 av Bertil Lidgard m.fl. (m)
Motion 1982/83:2215 av Karin Söder m.fl.(c)
Moderaternas reservation i SOU 1981:92
Moderaternas reservation i JuU 1982/83:26
Centerns reservation i JuU 1982/83:26
Allan Ekström: *Hälften prutas genast* (SvD)
Håkan Winberg: *Straffmätning får ej...* (SvD)
Håkan Winberg: *Innebär en fara* (SvD)

Preventionsargument

Motion 1982/83:2214 av Bertil Lidgard m.fl. (m)
Moderaternas reservation i JuU 1982/83:26

Rehabiliteringsargument

Motion 1982/83:2158 av Bertil Lidgard m.fl. (m)

Konstitutionellt argument

Motion 1982/83:2216 av Lars Werner m.fl. (vpk)

4.4. Den parlamentariska debatten

I den parlamentariska debatten förekommer som aktörer fängelsestraffkommittén, regeringen, justitieutskottet och Brottsförebyggande rådet (BRÅ), vänsterpartiet kommunisterna (vpk), moderaterna och centern samt enskilda, eller grupper av, riksdagsledamöter från moderaterna och centern. De ledamöter i justitieutskottet som reserverade sig mot regeringsförslaget om obligatorisk villkorlig frigivning anses här representera hela partiet. BRÅ, regeringen, justitieutskottet och fängelsestraffkommittén, har vardera bidragit till debatten med ett betänkande eller proposition. Dock reserverades sig moderaternas

ledamot (som här anses representera hela partiet) mot fängelsestraffkommitténs förslag om obligatorisk halvtidsfrigivning.

Av riksdagspartiernas ledamöter utmärker sig moderaternas ledamöter som aktörer genom att ha bidragit med fem av de sammanlagt åtta motioner som lagts fram mot halvtidsreformen. Av dessa fem har Allan Ekström skrivit tre och Bertil Lidgard m.fl. två. Centerns riksdagsledamöter Ivan Svanström m.fl. och Karin Söder m.fl. har bidragit med en motion vardera och vpk har bidragit med en. Folkpartiet utmärker sig också genom att inte ha bidragit till debatten alls.

Endast vänsterpartiet kommunisterna (vpk) lämnade in en s.k. partimotion. Övriga motioner lades fram av enskilda, eller grupper av, riksdagsledamöter.

4.5. Debatten i media

Debatten i media har under den här tiden, d.v.s. under åren 1979 till 1983, mer eller mindre lyst med sin frånvaro. År 1981, d.v.s. det år då fängelsestraffkommittén presenterade sitt delbetänkande i frågan om villkorlig frigivning (SOU 1981:92) publicerades i SvD två artiklar som var kritiska till förslaget om obligatorisk halvtidsfrigivning. Skribenten skriver bl.a. att "när kriminaliteten blir allt svårare och allt mer organiserad vill man införa 50 procents rabatt på fängelsestraffen" (Bejerot 1981a). Det framgår dock inte om han är emot institutet villkorlig frigivning per se eller vill behålla det med fakultativa regler och kvotdelen satt till två tredjedelar.¹²

Under våren 1983, alltså en kort tid innan halvtidsreformen genomfördes, fördes en kortare debatt i SvD där de moderata riksdagsledamöterna Allan Ekström och Håkan Winberg bidrog med ett respektive två inlägg mot regeringens förslag om obligatorisk halvtidsfrigivning (Ekström 1983, Winberg 1983a och 1983b). Regeringsförslaget försvarades i ett inlägg av dåvarande justitieministern Ove Rainer (1983). I de övriga tre rikstäckande tidningarna publicerades under den här tiden inga relevanta ledare eller debattartiklar rörande halvtidsreformen.

---

¹² Se även Bejerot 1981b.

4.6. Sammanställning av argument efter aktör

För

Regeringen
Humanitära argument
Ekonomiargument
Prop. 1982/83:85

Fängelsestraffkommittén
Humanitära argument
SOU 1981:92

Justitieutskottet
Humanitära argument
JuU 1982/83:26

Ove Rainer (s)
Humanitära argument
Inte så dramatiskt (SvD)

BRÅ:s arbetsgrupp
Humanitära argument
BRÅ-rapport 1977:7

Emot

Allan Ekström (m)
Rättviseargument
Motion 1979/80:141
Motion 1980/81:512
Motion 1982/83:440
Hälften prutas genast (SvD)

Bertil Lidgard m.fl. (m)
Rättviseargument
Preventionsargument
Rehabiliteringsargument
Motion 1982/83:2158
Motion 1982/83:2214

Ivan Svanström m.fl. (c)
Rättviseargument
Motion 1979/80:1121

Karin Söder m.fl. (c)
Rättviseargument
Motion 1982/83:2215

Håkan Winberg (m)
Rättviseargument
Straffmätning får ej... (SvD)
Innebär en fara (SvD)

Vänsterpartiet k. (vpk)
Konstitutionellt argument
Motion 1982/83:2216

Moderaterna
Rättviseargument
Reservation i SOU
1981:92
Reservation i JuU
1982/83:26

Centern
Rättviseargument
Reservation i JuU
1982/83:26

4.7. Aktörernas belägg för sina argument

De humanitära argumenten används av aktörer som vill minska anstaltstiden och därigenom även fängelsestraffets skadeverkningar. Genom obligatoriska regler skulle rätts-säkerheten för den dömda öka då sådana leder till större enhetlighet i tillämpningen och ökad förutsebarhet. Aktörerna försöker emellertid inte belägga dessa påståenden med hänvisning till vetenskapliga studier som t.ex. skulle påvisa att en obligatorisk halvtids-frigivning skulle leda till minskade skadeverkningar för de intagna.

Med ekonomiargument hävdar aktören att halvtidsreformen skulle innebära minskad beläggning vid kriminalvårdens anstalter varför betydande ekonomiska besparingar skulle kunna göras. Den enda aktör som använder sig av ekonomiargumentet har gjort beräkningar vad gäller de förväntade effekterna av halvtidsreformen på beläggningsituationen vid kriminalvårdens anstalter. Enligt dessa beräkningar skulle reformen leda till en minskad anstaltsbeläggning med drygt tio procent under förutsättning att straffmätningen förblev oförändrad (prop. 1982/83:85, s. 44).

De aktörer som använder sig av rättviseargument hänvisar ofta till det allmänna rättsmedvetandet, dock utan att förklara vad de menar med uttrycket "det allmänna rättsmedvetandet". Aktörerna hänvisar inte heller till några vetenskapliga undersökningar om det allmänna rättsmedvetandet som belägg för påståendet att det är emot en obligatorisk halvtidsfrigivning. I en moderat motion önskar t.ex. motionären införa nettostraff så att det reella och det av domstolen utdömda straffet överensstämmer eftersom en sådan reform skulle överensstämma med det allmänna rättsmedvetandet "sådant detta sedan lång tid tillbaka kommer till uttryck i vanliga människors värderingar" (Motion 1982/83:440 av Ekström, s. 11). Hur motionären vet vad "vanliga människors värderingar" är och vilka dessa "vanliga människor" är framkommer dock inte av motionen.

Preventionsargumentets förespråkare hänvisar till allmänprevention som argument mot halvtidsfrigivning och menar att fängelsestraffets avskräckande effekt på allmänheten undermineras av regler om obligatorisk halvtidsfrigivning. De aktörer som förespråkar preventionsargumentet kan dock inte belägga påståendet genom hänvisning till fakta eller undersökningar om t.ex. allmänpreventionen som stöd för sina argument.

De aktörer som använder sig av rehabiliteringsargumentet är emot obligatoriska regler för institutet villkorlig frigivning och anser att det bör vara ett instrument för att främja gott uppförande i anstalt. Några empiriska referenser för detta argument ges inte här.

5. KONKLUSION OCH KOMMENTARER

Då den obligatoriska villkorliga frigivningen infördes år 1983 präglades den svenska kriminalpolitiken av motstridiga tendenser. Samtidigt som krav på en hårdare kriminalpolitik hördes lades lagförslag fram som syftade till att sänka straffnivån och minska bruket av frihetsberövande påföljder. Till de senare hörde den s.k. halvtidsfrigivningen, vilken genomfördes vid en tidpunkt som präglades av bristande politisk enighet.

De argument som framförts i debatten kring halvtidsreformen har här givits olika namn och delats in i sex grupper med två typer av argument för och fyra emot. Till argumenten *för* halvtidsreformen hör de humanitära och ekonomiska argumenten, och till de *emot* hör rättvise-, preventions- och rehabiliteringsargumenten samt det konstitutionella argumentet.

Humanitära argument anser att reformen skulle minska anstaltstidens längd och därigenom fängelsestraffets skadeverkningar samt öka rättssäkerheten för den dömda genom större enhetlighet i tillämpningen och ökad förutsebarhet. Aktörerna hänvisar dessutom till rättvisa och principer om proportionalitet och rättslig likabehandling som argument för en obligatorisk halvtidsfrigivning. Med ekonomiska argument hävdar aktören att halvtidsreformen skulle innebära minskad beläggning vid kriminalvårdens anstalter. Detta skulle i sin tur skulle leda till att betydande ekonomiska besparingar kan göras.

De aktörer som använder sig av rättviseargument avvisar villkorlig frigivning av bl.a. principiella skäl. De hänvisar ofta till det allmänna rättsmedvetandet och principerna om förutsebarhet och proportionalitet vid straffmätningen. De vill att bruttostaff blir nettostaff och betonar vikten av att påföljdssystemet uppfattas som rättvist av allmänheten. Med preventionsargumentet hänvisar aktörerna till allmänprevention som argument mot obligatorisk halvtidsfrigivning. För att straffhotet skall framstå som reellt, menar aktörerna, får inte generella straffminskningar genomföras. Rehabiliteringsargument används av aktörerna emot obligatoriska regler för institutet villkorlig frigivning då de anser att det bör vara ett instrument för att främja gott uppförande i anstalt. Aktören som hävdar det konstitutionella argumentet anser att uppdelningen i politisk nivå och rätts-

skipande nivå hotas av en obligatorisk villkorlig frigivning. Sådana regler skulle, enligt aktören, leda till olikheter i rättstillämpningen och att den administrativa nivån får en makt som hör till den politiska nivån.

Det är intressant att här se hur samma begrepp; rättvisa, proportionalitet och förutsebarhet, används av olika aktörer för att hävda olika ståndpunkter. Dessa begrepp, som ofta förknippas med nyklassicismen, används här av både den socialdemokratiska regeringen som argument för en obligatorisk halvtidsfrigivning och av de borgerliga riksdagsledamöterna och partierna emot.

I vissa argument mot halvtidsreformen ligger tyngdpunkten på att frigivningen skulle ske *obligatoriskt*, medan i andra ligger den på att villkorlig frigivning skulle ske vid *halva strafftiden*. Sammanfattningsvis kan emellertid sägas att det främsta argumentet för en villkorlig frigivning efter halva strafftiden är att fängelsestraffets längd därmed avsevärt förkortas. Detta skulle leda både till att fängelsestraffets skadeverkningar minskar för den intagne och att beläggningen vid kriminalvårdens anstalter minskas. Samtidigt är ett av de främsta argumenten *emot* en sådan villkorlig frigivning just att fängelsestraffets längd därmed avsevärt förkortas. En sådan generell förkortning av strafftiderna anses bl.a. hota allmänhetens förtroende för rättsväsendet.

I den parlamentariska debatten och debatten i media kan tretton aktörer urskiljas, dock återfinns en aktör, moderaternas riksdagsledamot Allan Ekström, i båda kategorierna. De övriga aktörerna i den parlamentariska debatten är fängelsestraffkommittén, regeringen, justitieutskottet och Brottsförebyggande rådet (BRÅ), vpk, moderaterna och centern samt riksdagsledamöter från moderaterna och centern. Moderaternas ledamöter utmärks i debatten som aktörer genom att ha bidragit med fem av de sammanlagt åtta motionerna.

Debatten i media består endast av ett fåtal artiklar som publicerades i SvD. I de övriga tre rikstäckande tidningarna, Dagens Nyheter, Aftonbladet och Expressen, publicerades inga för uppsatsen relevanta artiklar. I det fall halvtidsreformen orsakade någon större debatt i media skedde det således först *efter* det att halvtidsreformen faktiskt genom-

förts.¹³ Det var min uppfattning innan jag samlat in allt material till uppsatsen att debatten i media hade förts i en mycket större utsträckning än vad som sedan visade sig vara fallet.

När det gäller frågan om aktörerna hänvisar till vetenskapliga fakta eller undersökningar är den enda aktör som faktiskt åberopar fakta som stöd för sina argument den som hävdar det ekonomiska argumentet. Aktören, i detta fall regeringen genom prop. 1982/83:85, stödjer sig på uträkningar, baserade på tidigare års beläggning vid kriminalvårdens anstalter, som går att kontrollera. I övrigt har aktörerna inte gjort några hänvisningar till vetenskapliga fakta eller undersökningar som stöd för sina argument. Vissa argument är det givetvis svårt att hitta vetenskapliga belägg för, då en del saker kan vara svåra att mäta, som t.ex. ökad rättssäkerhet och minskade skadeverkningar. Det hade dock varit intressant om aktörerna alls berörde frågan om att finna belägg för sina argument.

Rättviseargumentet används av aktörer som hänvisar t.ex. till det allmänna rättsmedvetandet som stöd för sina argument. Argumentet används i störst utsträckning av de borgerliga partierna, och då främst av moderaterna. Aktörerna hävdar att inte bara halvtidsfrigivningen utan villkorlig frigivning per se strider mot det allmänna rättsmedvetandet då det urholkar förtroendet för rättsväsendet. I inget fall hänvisas dock till vetenskapliga undersökningar om det allmänna rättsmedvetandet. Med tanke på att institutet villkorlig frigivning funnits i svensk rätt sedan år 1906 borde kanske förtroendet för rättsväsendet, om aktörerna har rätt, redan vara urholkat.

Inte heller de aktörer som hävdar preventionsargumentet och det konstitutionella argumentet har några vetenskapliga belägg för sina påståenden. Aktörerna har inga belägg för att allmänpreventionens effekter skulle undermineras av regler om obligatorisk halvtidsfrigivning eller för att rättsregler skulle tillämpas olika som en följd av halvtidsreformen.

---

¹³ Att ta reda på om så är fallet kan vara ett förslag till fortsatt forskning.

Som redan nämnts är aktören som använder sig av det ekonomiska argumentet den enda som över huvud taget hänvisat till några fakta som kan anses stödja argumentet. I övrigt har aktörerna behandlat sina argument som vore de vetenskapliga sanningar, dock utan nödvändiga faktaunderlag. Aktörerna tycks istället endast stödja sig på sin egen ideologiska eller känslomässiga uppfattning. Jag vill därför avsluta med att citera Dag Victors uttalande om kriminalpolitik ur boken Varning för straff: "Vi rör oss på ett område där tro och åsikter spelar en väsentligt större roll än vetande" (Victor 1995, s. 70).

6. LITTERATUR/KÄLLHÄNVISNINGAR

Andersson, Robert (1995) "Återinförandet av tvåttredjedelsfrigivningen – En granskning av de straffrättsteoretiska argumenten", Stockholms universitet, C-uppsats, Allmän Kriminologi, Höstterminen 1995.

Backman, Eero (1980) "Den klassiska straffrättens renässans? Några idéhistoriska perspektiv" i *Straff och rättfärdighet - ny nordisk debatt*, Heckscher, Sten, Snare, Annika, Takala, Hannu samt Vestergaard, Jörn (red.), Norstedts, Stockholm

Bejerot, Nils (1981a) "Brott skall inte löna sig", *Svenska Dagbladet* 1981-08-14

Bejerot, Nils (1981b) "Renons på konsekvenstänkande", *Svenska Dagbladet* 1981-09-04

Brottsbalken

BRÅ-Rapport 1977:7, Nytt straffsystem – Idéer och förslag, Brottsförebyggande rådet, Stockholm

Ekbom, Thomas, Engström, Gunnar och Göransson, Birgitta (1993) *Brott, straff och kriminalvård*, Natur och Kultur

Ekström, Allan (1983) Hälften prutas genast, *Svenska Dagbladet* 1983-03-02

Elwin, Göran, Heckscher, Sten och Nelson, Alvar (1975) *Den första stenen - Studiebok i kriminalpolitik*, Tiden, Stockholm

Elwing, Carl M, Wallén, Per-Edwin och Aspelin, Erland (1989) *Brott och brottmål*, Norstedts, sjätte upplagan, Stockholm

Franck, Hans Göran (1989) "Rätts- och kriminalpolitisk rapport – Riktlinjer och förslag" i *Kriminalitet och frihet*, Franck, Hans Göran m.fl., Verdandi, Stockholm

Heckscher, Sten m.fl. (red.) (1980) "Inledning" i *Straff och rättfärdighet - ny nordisk debatt*, Heckscher, Sten, Snare, Annika, Takala, Hannu samt Vestergaard, Jörn (red.), Norstedts, Stockholm

von Hofer, Hanns och Tham, Henrik (1978) A New Penal System. Ideas and Proposals, Book review, *Contemporary Crises*, vol.4, s. 439-442

Hoflund, Olle (1995) *Straff och andra reaktioner på brott*, Juristförlaget, fjärde upplagan, Stockholm

JuU 1980/81:4 om vissa kriminalpolitiska frågor

JuU 1982/83:26 om villkorlig frigivning och kriminalvård i frihet m.m. (prop. 1982/83:85 jämte motioner)

Lahti, Raimo (1979) (i samarbete med Inkeri Anttila) "Idéutvecklingen beträffande kriminalitet och straffsystem", Nordisk Samarbeidsråd for Kriminologis Politikerseminarium 16-17 februari 1979

Lenke, L. (1990) "Strafftänkande, nyklassicism och human rights-ideologin", *Retfaerd* årgång 1990, nr 49, s. 32-41

Motion 1979/80:141 av Allan Ekström (m) om ett nytt påföljdssystem, m.m.

Motion 1979/80:1121 av Ivan Svanström m.fl. (c) om det kriminalpolitiska reformarbetet

Motion 1980/81:512 av Allan Ekström (m) med anledning av proposition 1980/81:76 om interneringspåföljdens avskaffande och straffet för grovt narkotikabrott m.m.

Motion 1982/83:440 av Allan Ekström (m) Bättre rättstrygghet

Motion 1982/83:2158 av Bertil Lidgard m.fl. (m) Kriminalpolitik m.m.

Motion 1982/83:2214 av Bertil Lidgard m.fl. (m) Ändring i brottsbalken m.m. (villkorlig frigivning och kriminalvård i frihet m.m.) (prop. 1982/83:85)

Motion 1982/83:2215 av Karin Söder m.fl. (c) Ändring i brottsbalken m.m. (villkorlig frigivning och kriminalvård i frihet m.m.) (prop. 1982/83:85)

Motion 1982/83:2216 av Lars Werner m.fl. (vpk) Ändring i brottsbalken m.m. (villkorlig frigivning och kriminalvård i frihet m.m.) (prop. 1982/83:85)

Näsberg, M (1980) "Fyra nordiska betänkanden" i *Straff och rättfärdighet - ny nordisk debatt*, Heckscher, Sten m.fl. (red.), P.A. Norstedt & Söner, Stockholm

Prop. 1980/81:76 om interneringspåföljdens avskaffande och straffet för grovt narkotikabrott m.m.

Prop. 1982/83:85 om ändring i brottsbalken m.m. (villkorlig frigivning och kriminalvård i frihet m.m.)

Prop. 1987/88: 120 om ändring i brottsbalken m.m. (straffmätning och påföljdsval m.m.)

Prop. 1992/93:4 om villkorlig frigivning, m.m.

Rainer, Ove (1983) "Inte så dramatiskt", *Svenska Dagbladet* 1983-03-11

Rose, G (1991) *Deciphering Sociological Research*, Macmillan Education Ltd, London

SOU 1980:1 14 dagars fängelse, Allmänna förlaget, Stockholm

SOU 1981:92 Villkorlig frigivning samt nämnder och lekmanamedverkan inom kriminalvården, Fängelsestraffkommitténs delbetänkande, Allmänna förlaget, Stockholm

SOU 1986:13-15 Påföljd för brott – Om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig frigivning mm, Fängelsestraffkommitténs huvudbetänkande, Allmänna förlaget, Stockholm

Svenska språknämnden (1991) *Svenska skrivregler*, Almqvist & Wiksell, första upplagan

Sveri, Knut (odat.) ”Kriminalpolitik”, Stencil från Kriminologiska Institutionen

Tham, Henrik (1995) ”Från behandling till straffvärde” i Victor, Dag (red.) *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*, Norstedts Juridik, Stockholm

Tham, Henrik (1999) ”Lag & ordning som vänsterprojekt?” I antologin *8 reflektioner om kriminalpolitik*, BRÅ-rapport 1999:9, Brottsförebyggande rådet, Stockholm

Victor, Dag (1995) ”Politik och straffsystem – ett drama under utveckling” i Victor, Dag (red.) *Varning för straff. Om vådan av den nyttiga straffrätten*, Norstedts Juridik, Stockholm

Winberg, Håkan (1983a) ”Straffmätning får ej bli fiktion”, *Svenska Dagbladet* 1983-03-08

Winberg, Håkan (1983b) ”Innebär en fara”, *Svenska Dagbladet* 1983-03-16

Winter, Jenny (1992) *Problemformulering, undersökning och rapport*, Almqvist & Wiksell

